

Ключевые слова: страх, образ, мотив, пейзаж, временное пространство, символизация, деструктивность, художественная проекция, мифологизация, демонизация, психическое состояние, амбивалентность.

Summary. *Miroshnyk O. The symbolization of human destructiveness in the story by Todos Osmachka „The plan to the court”.* The story by Todos Osmachka „The plan to the court” is analyzed in the article; in particular the specificity of the human destructiveness’s symbolization in the work is investigated. The author shows the great picture of the Russian- Bolshevik seizure of Ukrainian world. The projection of the demonic powers over the people is built on the base of the historic Bolshevism. The historic and social of creations by T. Osmachka is symbolized, because the story recalls the terrible fairytale. The heroes’ histories by T. Osmachka are marked of the fear’s persecution. For example, the history of Ivan Neradko, his image is autobiographical projection in the story. The crisis state of hero’s mind makes impossible the demonstration of the vital instinct of self-preservation, the depression states provide the negative mental evolution. The negative situation forms chronically the mutiny’s psychology in its ambivalent expression. The formation of constructive and destructive mutiny is a psychological plot to the story, „The plan to the court”. The dominant in heroes’ outlook is the fear of persecution, the feeling doomed sacrifice. The images of women are showed this position the best. The total action in image by T. Osmachka’s story is criminal. The violence becomes as a penetrating metaphor on refer to the time of formation of Ukrainian world Bolshevism. The triumph of evil is the triumph of the destructive instinct there. The psychological imagery evidences of total unconsciousness, it fills the world. The conscious characters oppose to the instinctive destructiveness, they have the „ truth’s instinct”. The national liberation struggle signs of struggle become light with darkness. The nation creation of life resists, aged and awakening against social degradation.

Key words: fear, image, motive, view, time space, symbolization, destructiveness, artistic projection, mythology, demonization, mental state, ambivalence.

УДК 821.161.2 Добрянський

Ганна КЛИМЕНКО (СИНЬООК)

РОДИННІ КОРЕСПОНДЕНЦІЇ “БУКОВИНСЬКОГО ЗЛАТОУСТА” (“ЛИСТИ ДО МАТЕРІ” АНАТОЛІЯ ДОБРЯНСЬКОГО)

Авторка досліджує родинні кореспонденції Анатолія Добрянського, датовані 1952 – 1967 роками й адресовані найріднішій людині – мамі Файні Василівні. У статті проілюстровано широкий проблемно-тематичний діапазон зібраних у книзі приватних листів, схарактеризовано епістолярний автопортрет адресанта, специфіку його взаємин із матір’ю, проаналізовано культурний, освітньо-науковий, соціальний, суспільно-політичний регіональний/всеукраїнський контексти, що проступають із текстів листів і “між рядками”, звернено увагу на стилеві особливості кореспонденцій.

Будучи переконаною, що публікація родинного епістолярію довжиною у п’ятнадцять років зобов’язує до певних паралелей “лист – життя”, “текст – контекст”, дослідниця підкреслює драматизм долі “буковинського Златоуста” (зосібна втрата дворічним Анатолієм Добрянським батька, репресованого 1937 року, нелегкі стосунки зі старшим братом Олександром, ба навіть їхня “чужість”). Завдяки-всупереч гірким обставинам, Файна Василівна й Анатолій Миколайович зблизилися особливим чином – доказом є листи сина до матері, опубліковані зусиллями Елеонори Соловей.

Авторка спонукає до думки, що в епістолярній книзі “Листи до матері” постать Анатолія Добрянського як бібліофіла, філолога, поета, перекладача, педагога, музикознавця розкривається особливим чином. Разом із тим, констатовано, що попри безперечно приватний характер опубліковані кореспонденції Анатолія Добрянського значною мірою виходять за межі особистого й родинного поля, їх значення достоту ширше й глобальніше.

Епістолярні тексти Анатолія Добрянського, представлені у книзі “Листи до матері”, умовно можна поділити на 2 цикли: 1) абітурієнтський/студентський (1952 – 1957); 2) післястудентський (1957 – 1967).

Листи Анатолія Добрянського до матері – порівняно невеликий епістолярний масив (91 плюс одне послання, знайдене вже після виходу книжки), але залишається відчуття, що перед очима пропливла ціла епоха, сучасниками і свідками якої були зосібна Анатолій Миколайович і Файна Василівна Добрянські.

Унікальною складовою книги “Листи до матері” є фотоальбом, який добре ілюструє епістолярні тексти, є “провідником”, “гідом” по життєвій і творчій дорозі Анатолія Миколайовича, а також його мами Фаїни Василівни й загалом по життєпису родини Добрянських.

Ключові слова: лист, приватні кореспонденції, родинний епістолярій, епістола, текст, контекст, адресант, адресат, епістолярний портрет, студентське й доросле життя, “екзистенційна порожнеча”, “екзистенційна комунікація”, “екзистенційний страх”, фотоальбом.

Постановка проблеми. Ім’я Анатолія Добрянського (1935 – 2003) – знакове для буковинського регіону, втім у всеукраїнському просторі недостатньо відоме. Прикро: феномен Добрянського гідний не вибіркової, а загальної уваги, заслуговує на те, щоб бути знаним і шанованим. Тим-то на чотири солідні видання (два з яких зовсім недавні) більшою чи меншою мірою покладено завдання врівноважити “шальки терезів”. Ідеться про книги: “Свідчення й освідчення... (Автографи для Анатолія Добрянського)” – передмова й текстологічна редакція Богдана Мельничука (2008) [8]; “Буковинський Златоуст Анатолій Добрянський: спогади, статті, вірші” – укладання Б. Мельничука, Л. Щербанюк (2010) [2]; “Притча про поетів” Елеонори Соловей (2014) [9], а саме спогад “Друже мій хороший...”; “Листи до матері” Анатолія Добрянського – упорядкування й передмова Е. Соловей (2014) [3]. До того ж, минулого 2014-го року в Чернівцях побачив світ бібліографічний покажчик [1]. Знаменно, що і Б. Мельничук, і Е. Соловей органічно вписуються у близьке оточення А. Добрянського, відтак, хто ж, як не вони (обидвоє – доктори філології, професори), здатні представити Анатолія Миколайовича в усій повноті й масштабності, виписати його портрет як на тлі доби, так і в буковинському культурному ландшафті.

Зауважимо, що і в долі Анатолія Добрянського, і в нашій науковій розвідці має місце дихотомія “регіональне/національне”. А надто це важливо в час штучно загостреного конфлікту *Схід/Захід*, у період становлення нації й народу, в умовах визрівання й усвідомлення етнічної, національної, культурної ідентичності, коли напрочуд важливим є розуміння єдності і спільності-злагожденості. Усвідомлення цілісності України особливим чином спонукає до студювання регіонального або локального як оригінального, автентичного, почасти віддаленого й невідомого та водночас близького і кривно спорідненого, органічного компонента національного.

Відтак, **маємо на меті** здійснити дослідження родинних кореспонденцій Анатолія Добрянського, датованих 1952 – 1967 роками й адресованих найріднішій людині – мамі Фаїні Василівні; проілюструвати широкий проблемно-тематичний діапазон зібраних у книзі “Листи до матері” приватних кореспонденцій, схарактеризувати епістолярний автопортрет адресанта, специфіку його взаємин із матір’ю, проаналізувати культурний, освітньо-науковий, соціальний, суспільно-політичний регіональний/всеукраїнський контексти, що проступають із текстів листів і “між рядками”, звернути увагу на стильові особливості кореспонденцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Постать Анатолія Добрянського як бібліофіла, філолога, поета, перекладача, педагога, музикознавця стала об’єктом низки спогадів і студій – зосібна Б. Мельничука (“Книги незабутню пам’ять мають” [8, с. 5 – 14]), Я. Мельничук (“Мемуарний образ Анатолія Добрянського” [5]), П. Нечаєвої (“Книжкові скарби від Добрянського” [6]) та ін. (див. вищезгадані видання – “Буковинський Златоуст Анатолій Добрянський: спогади, статті, вірші” [2], бібліографічний покажчик [1]), – але в епістолярній книзі “Листи до матері” розкривається особливим чином. Остання потребує спеціального дослідження.

Виклад основного матеріалу. Уродженець Вінниччини, Анатолій Добрянський є володарем титулу “почесний громадянин Чернівців”, адже в історичній столиці Буковини провів більшу частину свого життя (67 років): навчання на філологічному факультеті Чернівецького університету, журналістська практика в обласній газеті “Радянська Буковина”, літературне ремесло, аспірантура, викладацька, наукова, громадсько-культурна діяльність... З-поміж студентів Анатолія Миколайовича – відомі письменники Марія Матіос і Василь

Кожелянко. За поетичний хист отримав звання “буковинського соловейка”, був охрещений спадкоємцем Юрія Федьковича – “старого Соловія” (характеристика Наталі Семанюк – дружини Марка Черемшини) [3, с. 136]. Відтак саме Чернівцям поталанило визнати Добрянського питомо “своїм”. Тут відійшов у далекі засвіти, де й похований на центральному цвинтарі. Невипадково ім'я Анатолія Добрянського носить Муніципальна бібліотека (з 2005 р.), бо саме його домашня книгозбірня стала основою фондів.

Головні віхи біографії А. Добрянського висвітлені у вищезгаданих передмовях Б. Мельничука (“Книги незабутню пам'ять мають”) [8, с. 5 – 14] і Е. Соловей (“Дорога мамо, здрастуй!”) [3, с. 5 – 28]. І все-таки публікація родинного епістолярію довжиною у п'ятнадцять років зобов'язує до певних паралелей “лист – життя”, “текст – контекст”. Зазначимо, що доля “буковинського Златоуста” таврована “вивихами” радянської системи: дворічним утратив батька, репресованого 1937 року й реабілітованого вже посмертно (1956), певний час виховувався окремо від старшого брата Олександра, певний час – окремо від матері, яка була змушена самотужки піднімати двох синів, хоча тяжкий і недостатньо поцінований учительський труд часто цьому перешкоджав. Завдяки-всупереч тим гірким обставинам, Фаїна Василівна й Анатолій Миколайович зблизилися особливим чином – доказом є листи сина до матері з 1952-го по 1967-й, опубліковані зусиллями Елеонори Соловей. Істинну цінність, оригінальність родинного епістолярію підкреслювала Михайлина Коцюбинська: це “цілісне багатозначне явище, своєрідний замкнений світ зі своєю мовою, своїми святощами, своїм духовним кліматом” [4, с. 93].

Представлені у книзі кореспонденції були дбайливо збережені Фаїною Василівною, згодом вона передала їх племінниці – Вірі Семенівні Каленюк, а та, у свою чергу, передоручила Елеонорі Степанівні “для друку”. І лише нещодавно працівники Муніципальної бібліотеки, розбираючи архів А. Добрянського, виявили ще один лист (від 10. 10. 1960), який, з одного боку, є справжньою знахідкою, а з іншого, – прикрою втратою для друкованого видання. Ця епістола пронизана мотивом пам'яті про батька – Миколу Єфремовича: А. Добрянський сповіщає мамі, що батько реабілітований, акцентує його невинність (“совість у нього чиста і ми можемо гордитися ним”), але чекати на нього марне, бо він розстріляний. До листа доданий вірш “Розмова з портретом” – пам'яті батька.

Назва епістолярної книги набуває особливої виразності, якщо згадати майже однойменну поезію А. Добрянського – “Лист до матері”. У передмові “Дорога мамо, здрастуй!” упорядниці видання Е. Соловей не лише вимальовує епістолярний портрет А. Добрянського, а й, будучи послідовницею М. Коцюбинської, акцентує переваги повноцінного, “справжнього листа, надісланого в конверті з маркою”: “Читаючи та перечитуючи листи – люди *чули* (курсив авт. – Г. К.) одне одного: інтонацію, живе почуття, навіть, здавалося, дихання...” [3, с. 26]. Сучасні комунікації в цьому сенсі значно поступаються, програють, як електронні книги друкованим. Означуючи новітні комунікативні тенденції, схильна до виваженості Е. Соловей все ж остерігається упереджених висновків: “Це динамічні процеси, саме тому результати важко спрогнозувати...” [там само].

Попри безперечно приватний характер, опубліковані кореспонденції А. Добрянського значною мірою виходять за межі особистого й родинного поля, їх значення достоту ширше й глобальніше. Йдеться таким чином про синтез суб'єктивного й об'єктивного: “З одного боку, суб'єктивний спонтанний прояв людського ества, людських чуттів і реакцій, з другого – саме минуле, яким воно було насправді, “зафіксоване і нетлінне”, подієва панорама доби, що дає відчуття доторку до історичної реальності, відчуття *співучасті* (виділ. курсивом авт. – Г. К.)” [4, с. 30] (М. Коцюбинська). Е. Соловей пропонує розглядати епістолярій А. Добрянського під багатьма “оглядами”, різними ракурсами: 1) “історія становлення молоді людини в доволі специфічних умовах тоді ще порівняно недавно прилученої до Радянського Союзу Буковини”; 2) “правдива повість про довірливі й душевні стосунки матері й сина”; 3) “своєрідна хроніка студентського життя”; 4) “прецікаві відомості про місто, університет, армійські літні збори, редакцію обласної газети, літературне об'єднання...”; 5) висвітлення життя матері Фаїни Василівни [3, с. 5 – 6]. Отже, проблемно-тематичний спектр листів розмаїтий.

Від абітурієнта до студента. 1952 рік. Анатолій Добрянський успішно складає 8 (!) вступних іспитів до Чернівецького університету. Втім проблем вистачає: брак коштів, поганий побут у гуртожитку, викладач російської літератури, котрий будь-що прагне “зрізати”... Та ніщо, здавалось би, не може збити юного Добрянського з обраного курсу: ні туфлі, від яких відстали підошви, ні їдальні, в яких *“тільки ці з мухами і манна каша на маргарині”*, що *“скільки з’їси, стільки й вирвеш”*, ані гуртожиток, в якому *“ніде випрати рубашки”*... Читаючи окремі листи, мимоволі усміхнешся, але цей усміх гіркий, бо за юнацькою наївністю, простотою, невлаштованістю дописувача – понура, вбога, жорстока радянська реальність: *“[...] курча і яйці, що Домка дала, зіпсувалися, а хліб і повидло з’їв”* [3, с. 31] (04. 08. 1952). Або з пізнішої епістоли: *“Я хотів купити собі рубашку за 44 крб., але прокляті харчі з’їли всі гроші”* [3, с. 36] (10. 08. 1952). Іронія А. Добрянського свідчить про його внутрішню силу, потугу не здаватися, а перемагати обставини: *“[...] сьогодні спеціально зважився – вже тільки 44 кг., легкий, як пір’їнка, прямо хоч в балет іди”* [3, с. 39] (20. 09. 1952); *“Якщо я здам цю сесію – довго житиму [...] Сьогодні з 8 годин ранку загоряю на балконі, штурмуючи латинську мову”* [3, с. 53] (24. 05. 1953); *“Оце зараз пишу при свічці, а деколи просто очима доводиться світити. Мимоволі заздриш тоді котам і совам”* [3, с. 41] (27. 11. 1952) – подібні жартівливі нарікання знаходимо заледве не в кожному листі студента Добрянського. Певні розчарування таки мають місце: *“На короткий час Чернівці всіх приймають дуже гостинно, і зразу здається, що все є, але, коли пожити тут, то картина трошки змінюється”* [3, с. 41 – 42] (27. 11. 1952). Чи не тому за три з половиною роки з’являються категоричність, настійне бажання вирватися кудись далі в світі: *“Мене зараз тішить перспектива, що через рік я зможу виїхати з цих осточортілих Чернівців, взагалі з України поїду. Хочеться світа побачити, людей”* [3, с. 82] (21. 05. 1956). Майже рік по тому: *“[...] треба рватися якнайдалі звідси, в нові місця, між нових людей. Дуже мені вже обридло тут, осточортіло все до неможливості”* [3, с. 90] (11. 02. 1957). Під час останньої (випускної) сесії настрої кардинально міняються: *“Чернівці стають одним із великих, красивих і важливих міст...”* [3, с. 95]. Така оптимістична позиція не є стійкою і час від часу змінюється на протилежну. Як-от у період аспірантури: *“Швидше б розрахуватися з дисертацією та й собі звіділя наживати п’ятами!”* [3, с. 153] (30. 05. 1962). Навіть можна спостерегти певну тенденцію: чим більше й велелюдніше місто, більші можливості, ширші перспективи, тим дужче воно тисне на А. Добрянського, пригнічує його. Скажімо, про Київ мовлено так: *“Глушина там страшна і убогість душевна”* [3, с. 121]. І далі: *“Добре бувати у столиці наїздами, але жити там я, напевне, не зміг би”* [3, с. 122].

Чи не кожен лист А. Добрянського просякнутий тугою за домом і матір’ю, якій схильний “говорити абсолютно про все”, мов на сповіді: *“[...] здається, на крилах злетів би в Романківці”* [3, с. 37] (20. 09. 1952); *“Пташкою злетів би додому, та крил не маю”* [3, с. 40] (01. 11. 1952). Щирість поєднується з бажанням не засмучувати найріднішу людину: *“Про все я тобі пишу в листах так, як воно є, не прикрашуючи й не перебільшуючи нічого. Що умови для нормального навчання неважні (і навіть паршиві), то це не секрет. Але в таких умовах працюю не лише я, а й усі інші студенти [...] і в порівнянні з тими, що приїхали з Вінничини, Кам’янець-Подільщини та з інших колгоспних сімей, я себе можу вважати не лише задоволеним, але й щасливим”* [3, с. 41] (27. 11. 1952). Водночас є розуміння, що “не про все ж і писати можна!” [3, с. 47]. Відстань не здатна послабити зв’язок між матір’ю і сином, студентські скрути не скасовують людське й людяне в душі молодої людини, тим-то він листовно прискіпується й обурюється: *“Для чого ти гроші слава? Ти там недоїдаєш, ходиш майже боса, а шлеш мені [...] Мамо, дивись, аби в грудні не прислала ні копійки...”* [3, с. 43] (30. 11. 1952). Синівська вдячність щира й зворушлива: *“[...] чи є та міра, щоб виміряти й оцінити всі турботи матері? – немає, мабуть”* [3, с. 52] (09. 04. 1953).

Подивляє активність А. Добрянського, його вміння скрізь устигати: окрім шаленого студентського навантаження – роль соліста в університетському хорі, походи в театр, кіно, на концерти, читання новинок... Враженнями відразу ділиться з мамою, радить звернути увагу на ті чи інші твори. Е. Соловей у своїй “Притчі...” мовить про належність

Добрянського до “касти книжників”: епістолярні тексти ілюструють бібліофільство Анатолія Миколайовича сповна.

Вряди-годи подибуємо скарги на апатію до навчання: *“Успіхи сесії мене не радують, хожу, ніби мішком прибитий”* [3, с. 45] (25. 12. 1952). Одна з причин – відсутність “безпосереднього зв’язку з життям”: *“У біологів, геологів – практика, виробництво, а у нас тільки запорошені книги”* [3, с. 52] (09. 04. 1953). Інша – недосконала навчальна програма, безглузді, абсурдні, “порожні” аудиторні заняття: *“[...] соромно стає, коли сидиш на лекції і відчуваєш, що вона не дає нічого “ни уму, ни серцю” (а у нас багато ще таких лекцій). Затитуси себе: для чого ти сидиш тут, для графіка відвідування?”* [3, с. 65] (15. 05. 1954). У висліді – безвідрадна реальність випускника університету, котрий стає *“або ледарем, або зубрьожником, начотчиком, чим хочеш, тільки не науковцем”* [3, с. 66]. Під час сесії можуть трапитися надзвичайні ситуації: нічна пожежа напередодні заліку з основ марксизму подарувала А. Добрянському “автомат”. Відсутність питань чи уточнень з боку викладача однієї з “найважливіших” на той час дисциплін засвідчує людяність педагога. *“Так після спочинку я знову пішов відпочивати”* [3, с. 47], – листовно зізнався мамі. Не вивчивши того разу історію партії, молодий Добрянський, як і його ровесники, все ж вірив у ідеї та ідеали комунізму, які дослівно увійшли в кров, відтак, дуже болісно сприйняв смерть Сталіна, став вельми вразливим, мав гірке відчуття розгубленості, – так ніби втратив рідну людину. Звідси ознаки депресії: губиться сенс буття, наростає невпевненість. Все це зумовлює “екзистенційну порожнечу”, що зосібна виявляється у творчій кризі. Ідеалізація А. Добрянським вождя й головного рупора Системи – очевидна. Ба більше, окремі листовні роздуми адресанта про добу й постать кривавого тирана в ній варто читати з точністю до навпаки. Є й наївна віра в епохальність тієї “світлої” пори: *“[...] ми живемо в час, коли відбуваються величні події, що на віки-вічні ввійдуть в історію людства. Наші потомки будуть заздрити нам, молоді, що ми нам’ятаємо той час, коли жив Сталін...”* [3, с. 50]. Причину “загальнодержавної облуди”, “запаморочення”, “потьмарення” мав на меті пояснити Микола Руденко: “Пропагандистська машина партії працювала так досконала, що мільйони моїх ровесників (а це стосується значно ширшого кола сучасників М. Руденка – Г. К.) лишалися сліпими й глухими до страшних злочинів держави” [7, с. 318]. “Прозріння” буде важким, але неминучим. . .

А. Добрянський листовно оскаржує міф про філологію як “найлегший” факультет – радше навпаки: перевтома накладає тяжкий карб на душевне і психічне здоров’я студентів. Та й сам неодноразово має відчуття, що на межі... Надто коли “шарпають на всі боки”. *“Що це у нас за факультет проклятий – роби скільки хочеш, а ні результатів, ні краю роботі не побачиш”* [3, с. 55] (01. 10. 1953), – обурюється в одному з листів. І далі про “житейське”: *“Доводиться часом постити, бо часу на варіння немає...”* [3, с. 54]. Приміром, якщо засідання студентського комітету завершуються о 23.30, то листи подекуди пишуться після третьої ранку. На них А. Добрянський не шкодує ані часу, ані енергії, ані сну... От тільки “паперова криза” може завдати чималих прикростей і адресантові, й адресатам. І все ж таки Добрянський ремствує винятково на свою недбалість, позиціонує себе несумлінним кореспондентом: *“Паршива в мене вдача відносно листів! Чудово розумію часом, що роблю по-свинськи, а інакше робити не наважусь. Часу малувато, але якби дуже хотів, можна було б з десятків листів написати, так що виправдуватись не наважуюсь”* [3, с. 57] (21. 11. 1953). Хоча вказівки на написання епістол як у нічний час, так і вдень у читальні чи дорогою до Києва у вагоні потяга цілком оскаржують цю провину. Відтак підтверджується значення листування як “екзистенційної комунікації”, що можлива лише за умови духовної й душевної близькості. В іншому разі – то безсенсовна й безглузда балаканина, порожнє марнослів’я, не варте списаного паперу. *“Про що писати? Чи цікаво комусь те, що у мене роботи – по вуха, чи цікаві комусь мої розмови про літературу? А без спільних інтересів – ти знаєш, що то за листування”* [3, с. 76], – жаліється матері А. Добрянський (24. 11. 1955).

До навчальних зобов’язань додаються “повинності” з військомату, що, до того ж, припадають на канікулярний час. І, звісно, є незмінна потреба в грошах, бо *“на стипендію надія мала: це так – сьогодні є, завтра нема”* [3, с. 66]. Особливо гостро це постає, коли

третьокурсникові Добрянському відмовляють у місці в гуртожитку. Причина – насправду абсурдна й антигуманна: *“Ви – один син у матері, мати – вчителька; зможете прожити”* [3, с. 67]. Чи варто пояснювати, в яких умовах жили і працювали радянські вчителі, надто в сільській місцевості, чи рівень заробітної плати відповідав їхньому статусу, а побут був гідний місії педагога? Дуже добре це ілюструє один із листів (16.08.1957), в якому А. Добрянський зіставляє словацькі й радянські реалії: *“[...] навіть трохи прикрашена мною наша дійсність виглядає дуже і дуже непривабливо. [...] Коли поговориш з любим їхнім учителем і пригадаєш собі наших – страшно стає – яка між ними прірва”* [3, с. 100 – 101]. На собі цю советську убогість А. Добрянський відчуває постійно. Оренда квартири чи бодай кімнати вимагає додаткових коштів, а їх і так бракує. Ще з двома студентами, що опинилися в подібній ситуації, винаймає кімнату (“окрема, але прохідна”!). Не занепадає духом, навпаки підбадьорює себе й маму: *“Страшенно не подобається, що хазяйка неряшлива, але ми її потім приберемо до рук, нехай тільки коріння пустимо”* [3, с. 68] (01.09.1954). Двоюрідна сестра Таміла Козак на свою стипендію купує йому черевики, бо *“туфлі [...] після чернівецьких “мандрів” (у пошуках квартири – І. К.) обірвалися зовсім”* [там само]. Відповідно, не надто втішні справи з харчуванням: *“В нашому меню поки що тільки чай та інколи суп, але справи уже йдуть до кращого”* [3, с. 69] (18.09.1954). Часом доводиться посунути на другий план культурні заходи. Від лихих думок рятує робота, якої дедалі більшає. Хоч і тут є інший бік медалі: не вся робота в радість – часто навпаки. І все-таки напружений графік значно краще за неробство. *“Доводиться так багато працювати, що я сам дивуюся, де у мене береться витримка і енергія”* [3, с. 74 – 75], – звиряється А. Добрянський. А вже півроку по тому: *“[...] маю ще нові нагрузки – староста наукового гуртка при кафедрі укр. літератури і літконсультант при редакції “Рад. Буковини”. Якщо до цього додати, що кожного дня по чотири пари, а двічі на тиждень по п'ять, то ти приблизно зможеш уявити, як у мене проходять дні. Повір, мамо, що я в цьому місяці ще ні разу не був ні в театрі, ні в кіно. Відстав, як барсук, що в норі сидить”* [3, с. 76]. Коли ж пізніше випаде нагода передихнути (м. Ворзель, Будинок відпочинку вчителів), реакція буде вельми очікуваною, зважаючи на звичний життєвий ритм А. Добрянського: *“Це досить цікаво: звикнути до систематичної праці і опинитися раптом на положенні нероби, який повинен тільки їсти і спати. Я співчуваю тим Агам Шукам, які по три місяці бувають на курортах. Справді, тут збожеволіти можна робочій людині...”* [3, с. 82] (01.09.1956). Навіть читання книг, гарне товариство, мальовнича природа не надто рятують ситуацію і не можуть цілком нівелювати психологічний “декаданс”. Вельми суголосними тут будуть поетичні рядки Богдана Мельничука: *“Тільки б відкрутилася неділя / Пустотливим листом у траву. / Тільки б пережити це безділля, / А роботу я переживу!”*

Розраджують поезія і малярство (“художество”): окремі витвори А. Добрянський відправляє мамі в конверті. Один із віршів є присвятою найріднішій людині: *“Я теж чую, мамо хороша, / що стихнув за вікнами вітер. / Я бачу, як біла пороша / на соснах розвішує квіти”* [3, с. 72]. Авторське резюме – вимовне: *“Десь там, за одним з поворотів, / Село і лісок доокола... / Десь там ті знайомі ворота, / До болю знайома школа”* [3, с. 73] (09.1954). Надсилаючи мамі як першому критикові свої поезії, сам автор досить скептично ставиться до них: *“Щиро кажучи, я не вірю в свій поетичний талант, але люди кажуть, що дарма”* [3, с. 77]. Вдалі виступи на літературних олімпіадах, вечорах, концертах не додають особливої впевненості. Навпаки – *“Відчуття тільки погане: доводиться читати старі вірші, які я розумово давно вже переріс, а чогось нового написати не можу – немає настрою та й умови відповідні потрібні”* [3, с. 78] (20.12.1955). Ще зі студентських років він пробує сили в поетичному перекладі.

На перший погляд, подивляють листовні роздуми А. Добрянського про брата Олександра: тут і оскарження їхньої кривдності, духовної та душевної близькості, і констатація чужості й неприязні. *“У мене, здається, ні каплі не залишилося якої-небудь любові до нього, я його і ненавидіти не можу, – просто він для мене чужа людина, а в родство по крові я не вірю, і все-таки інколи боляче буває, що рідний брат є лише на папері,*

безмовний свідок твого життя” [3, с. 58], – з болем звіряється матері (14. 12. 1953). Це доказ того, як Система успішно руйнувала родини, коли навіть кривні брати ставали як не ворогами, то абсолютно чужими людьми. Фаїна Василівна нерідко була авторитетною посередницею між синами, “речником” та інформатором, як можемо виснувати з окремих текстів кореспонденцій. Втім ні Анатолій, ні Олександр не втрачали надії на “єдину родину”, хоч і було більше сумнівів, аніж сподівань: *“Довго думав, що мав на увазі Сашок, коли писав про “одну сім’ю”, але так і не додумався ні до чого. Не вірю я в те, що ця сім’я буде. Розбиту макітру не зробиш цілою, як не клей і не обмотуй її дротом. А втім: поживем – побачимо”* [3, с. 112] (24. 02. 1957). Те, що Олександр охрестив свого сина Анатолієм, не може бути випадковим. Ось фрагмент російськомовного послання від старшого брата, поданий в одному з листів А. Добрянського до матері (19. 12. 1958): *“[...] твоему тезке-племяннику Толе уже три с половиной года. Здоровый такой бутуз и очень похож на тебя, каким ты был в детстве”* [3, с. 117]. Проте подолати відчуження, коли вже воно є, надто нелегко: *“[...] захищати його не збираюся, але й винити ні в чому не можу. Я все-таки дотримуюся віри у братство духовне, а не кровне, і Сашок – хороша, розумна, але для мене чужа людина”* [3, с. 117 – 118]. Та попри взаємні образи брати бодай на несвідомому рівні тяжіли один до одного, хай навіть родинний чинник не був для них визначальним. Поворотним виявляється лист А. Добрянського від 08. 08. 1959 року, з тексту якого прозирають надія, любов, виправдання й навіть прощення: *“Тепер я знаю, що у мене є брат, і не такий вже безнадійний та втрачений, як здавалося раніше. Я впевнений, що зможу цілком зрозуміти і полюбити цього, нехай ще бідного і недосвідченого, але чесного трудягу з мозолями на руках, бо той, із зірочками на погонах, був для мене зовсім чужим [...] за цим листом я побачив людину, живу людину – сина, чоловіка, батька – що заплуталась у постійних труднощах і невдачах, шукає свого пристанища в житті, болісно шукає і поки що не може знайти”* [3, с. 134]. Як можемо зрозуміти з епістоли, А. Добрянський обіцяє регулярно листуватися з братом, вірить у порозуміння між ними, більше того, настійно радить мамі пробачити старшого сина, не тримати зла й образи: *“[...] не треба звинувачувати Сашка, що не поступився, не каюся, бо це всього-навсього твоя риса в його характері засіла міцно, і ти ж сама її виховала ще з дитинства”* [3, с. 135]. З роками кровні зв’язки таки доводять свою силу й вагу.

Часом А. Добрянський нарікає в листах до мами на хижацьку й жорстоку натуру людини, на брак людяності й гуманності, знецінення справжніх істин і пріоритетів. *“І все-таки я вірю в те, що людей хороших більше і не вірити їм не можна, бо без цієї віри стає неможливим саме життя”* [3, с. 60]. Трохи згодом з набуттям досвіду А. Добрянський позиціонує себе “холодним філософом”, молодечий запал змінюється розважливістю і навіть песимізмом: *“Як не жаль, але з багатьма ілюзіями доводиться розлучатися – життя розбиває їх. Життя вимагає гострих зубів і міцних нервів. Як не є, а життя, все-таки, боротьба, в якій виживає сильніший і гине слабший”* [3, с. 66] (15. 05. 1954). Перегукується з цими листовними роздумами його поезія “Поки ще віра з тобою...” (09. 1954): *“Раз уже виїшов в дорогу, / То не лякайся твердинь. / Або здобудь перемогу, / Або хоробро загинь”* [3, с. 73].

Грудень 1956 року засвідчив психологічний і моральний злам А. Добрянського. Увиразнюються настрої розпачу, зневіри, відчуття порожнечі. Які ж причини такого внутрішнього перевороту? У лютому 1956-го відбувся XX з’їзд КПРС, ознаменований викривальною промовою М. Хрущова щодо культу Сталіна, втім тиранія не була подолана, а набула дещо іншого виразу. Як зауважував М. Руденко *“[...] держава не перестала бути тоталітарним драконом, проте особи, які нею керували, намагалися надати їй бодай трохи гуманнішого вигляду”* [7, с. 319]. А далі підкреслював позірність тієї людяності, ілюструючи жахи угорської трагедії: *“Танки на вулицях Будапешта, що своїми сталевими черевиками чавили жінок і дітей, аж ніяк не вписувалися в доброзичливість хрущовської відлиги”* [7, с. 341]. Переживання шоку, тотальної безвиході не було задаремним – у глибокодумних спадала з очей паволока... Відмічаючи пригнічений стан А. Добрянського, Е. Соловей теж відсилає до “драматичних угорських подій, що показали цілій Європі реальний сенс поняття

«соціалістичний табір»» [3, с. 17]. Разом із тим, не можна відкинути той факт, що саме 1956 року був реабілітований Микола Єфремович: «Вінницький обласний суд переглядав старі справи, і його повністю реабілітували». Тож припустимо, що мали місце елементи містики: А. Добрянський міг відчувати несвідомо щось таке, чого й сам не здатен був зрозуміти й пояснити і що знайде логічне обґрунтування вже через 4 роки (згадаймо лист-знахідку від 10. 10. 1960 р.).

У попередніх кореспонденціях (до кінця 1956-го) уже склалася тенденція звіряти матері студентську буденщину, інтимні (любовні) пригоди, що достоту засвідчує особливу близькість між рідними людьми, повідомляти про успіхи й невдачі. А тут раптом сумнів, вагання: чи годиться писати про ВСЕ абсолютно, коли не фортує, не вдається, коли тягар на душі, а поодинокі радощі *“зубляться в густому мороку численних неприємностей та невдач”*... Який у тому сенс? Епістолярні розмисли вочевидь адресовані не лише до мами, а й до себе самого як спроба розібратися в життєвих негараздах, душевних колізіях. *“Мамо, рідна моя, хіба про все розкажеш у листі, та й не варто – у кого тих неприємностей немає? Ніколи ще мені не було так важко, як зараз. Ні в чому не щастить, нічого не клеїться. Опустився так, що й самому себе часом соромно. Не знаю, як я дотягну цей рік до кінця і що буде потім. Нічого не бачу попереду. А часом і не хочеться нічого бачити і думати про будь-що – осточортіло все на світі. Холодно жити на світі, коли радість і щастя – рідкий гість у твоєму домі, коли не задумуючись оддаєш людям тепло свого серця, а у відповідь не одержуєш нічого. Аж самому страшно: яким я став песимістом...”* [3, с. 85] (14. 12. 1956). Під цей настрій юнак навіть порівнює себе з головним героєм роману Ф. Достоєвського *“Злочин і кара”* – Раскольніковим.

Обов’язків не меншає – навпаки: *“Доводиться бігати по факультетах. Навісили мені університетську раду наукового студентського товариства, а тепер тягну, як поштова кляча”* [3, с. 87]. Втома й виснаження сполохали поетичну музу. Поступово літоб’єднання лишається на узбіччі, є навіть цілковита зневіра в ньому: *“[...] такі речі творяться, що не хочеться туди й носа показувати, але треба, треба боротися за те, що здобувалося роками, хоч за ту нещасну літ. сторінку, за надію мати колись своє видавництво і свою філію спілки”* [3, с. 89] (11. 02. 1957). Оприявлене бажання швидко *“закінчити університети”* й вирватися, аби *“зажити якимось хоч трохи краще”* [3, с. 91]. Докучають недуги, що особливо загострюються в негоду: кашель без крові – уже привід радити. А грошей і надалі катастрофічно бракує, розподіляти їх на життєво важливе все ще не навчився. *“Якимось у мене нічого не виходить: є ліки, на харчі не вистачає, є харчі – ліків немає. Непрактичний я страшно”* [3, с. 91], – нарікає матері (05. 04. 1957). Відверто мовить про свій апатичний стан, тотальну байдужість, іменуючи це отупінням та хандрою. Втім присутня й самоіронія: *“А взагалі-то і мені самому дивно: Добрянський, такий заядлий Дон-Жуан, і сів маком, дівчат обминає, як Гришко Заболотний”* [там само]. Знову ж таки рятує читання. Однак критичні і кризові моменти (подібне переживає після захисту дипломної роботи), як хвилі, швидкоминучі. На зміну їм приходять нові сплески та спалахи. А інакше й не може бути!.. Підбадьорює себе й маму; рветься на роботу, бо ж *“якесь положення непевне – ні студент, ні літпрацівник”* [3, с. 93]. Перед державними іспитами не стишує темпу, навпаки, набирає нових обертів. *“[...] перекладаю польську книгу, вчу мови, збираю матеріал для майбутньої роботи (можливо дисертації), хочу організувати на машинобудівному заводі літературний гурток”* [3, с. 94], – втішає маму своїми успіхами й задумами (21. 05. 1957).

Улітку 1957 року А. Добрянський потрапляє до армійського лазарету. Мовностильова манера писаного до матері листа шаржує-стилізує відомі штампи цього “жанру”: *“Во первих строчках мого короткого пісьма пиридаю вам свій пламінний салдацький привіт і сообщаю, що я живий-здоровий, чого і вам жилаю”* [3, с. 97] (31. 07. 1957).

Доросле життя додає нових проблем, робота в редакції виснажує як морально, так і фізично, гостро відчувається брак досвіду. Звідси розчарування передовсім у собі: *“Я не ждаю нічого кращого і не шукаю легкого хліба, але з кожним днем все більше переконуюся, що попав не на своє місце [...] Треба починати все з азів [...] Краще починати рости знизу*

догори, ніж навпаки” [3, с. 102] (10.09.1957). Цей настрої А. Добрянському годі погамувати, але й скаржитися ніяково. Тому втішає маму, що принаймні *“поправився останнім часом”*. Щоправда, не приховує, як хочеться “домашнього тепла і спокою”. Згодом “розвиднюється”: первинні веремії, невдачі, недовиконання планів змінюються значними успіхами, робота викликає інтерес, приносить внутрішнє задоволення. Разом із тим, стирається чітка межа між власним (приватним) і чужим (стороннім) життям. *“Для мене все стає своїм. [...] жодної дрібниці не можу пропустити мимо – усе мене обходить. Це й добре, і разом з тим погано, бо тріпає дуже нерви. Але у мене виробиться скоро “професійний” імунітет. Для газетяра потрібні міцні нерви, гострий погляд, живий розум і гострі зуби”* [3, с. 106] – так журналістська практика витворювала теорію. Відчуття твердого ґрунту під ногами дає змогу А. Добрянському по-новому глянути на світ і себе в ньому, дещо переоцінити й переосмислити, до того ж, він має на меті оволодіти “мистецтвом господарювання”.

Так чи так, А. Добрянський не дозволяє нікому порушувати рубежі його особистого простору, не терпить “підкування” й “подачок” ні від кого – ані від товаришів, ані від товаришок, тож рішуче заявляє: *“Моє життя – не постійний двір, щоб у ньому товкся кожен, кому не лінь”* [3, с. 108]. Журналістська праця не може цілком вдовольнити А. Добрянського передовсім через умовність свободи, а отже, він прагне чогось нового: навіть замислюється про службу в армії, отримання другої – військово-політичної – освіти. Нова посада літредактора ще більше обмежила ту умовну свободу, тому він її ніжно величає “благодатною” кабалою. Має “екзистенційний страх”: воліє не прогайнувати життя, залишити по собі добру пам'ять, натомість *“намагаючись звести до мінімуму або й викреслити зовсім з розпорядку такі поняття, як відпочинок і розваги”* [3, с. 119 – 120]. Новим обов'язкам далєбі не радіє, так що посада голови обласного літоб'єднання – радше тяжка ноша, ніж утіха. Вагається щодо аспірантури, хоч є навіть певна перспектива у Польщі. У кожному разі, не схильний до рішень нашвидкуруч: звик усе ретельно обмірковувати, зважувати варіанти й можливості.

Шалений ритм життя, швидкий темп роботи, широке коло знайомих і друзів не здатні позбавити А. Добрянського внутрішньої (екзистенційної) самотності. Має прикре відчуття, що “тьма-тьмуца” приятелів, а “розкрити душу нікому” й “доводиться тамувати в собі все найзаповітніше”. На це приречена чи не кожна творча особистість, талановита людина, яка чувається “білою вороною” в натовпі. Спілкування зі щирими людьми наснажує душевно й морально, відтак молодшаєш і міцнієш. Щирість – один із пріоритетів А. Добрянського як поета, журналіста, людини. Анатолій Миколайович переживає душевний конфлікт, внутрішню роздвоєність, що екстраполюються на його творче “Я”. У висліді пишуться поетичні тексти “для себе” (так би мовити – “шухлядні”) і “для інших” (офіційні, оприлюднені). Подвійність властива й повсякденню – розрив між газетою і літоб'єднанням. У результаті обрано третій (нейтральний) варіант – вступ до аспірантури. Але й тоді спокою годі шукати – навпаки має життя “на висоті”, яке *“примушує завжди і скрізь триматися в нормі, як кажуть «на висоті»”* [3, с. 136]. Проте А. Добрянський навіть не нарікає: *“Тепер на моїй досить тонкій шії літоб'єднання обласне, літературна група машинобудівного заводу, Будинку офіцерів, літстудія університету і студентський науковий гурток. Чим тобі не діяч? Така, мабуть, моя доля – ніколи не жити без навантажень”* [там само] (10.10.1959). Додається мандрів, поїздок – не лише просторами України (Київ, Поділля, Одеса, Карпати, Херсон), а й за її межами (Білорусь, Молдова, країни Кавказу, Москва); множаться враження. *“[...] я народився під мандрівною зіркою, бо в мандрах мені щастить”* [3, с. 149], – пише А. Добрянський 24.07.1961 року. Активізується поетична діяльність. *“Це на добре чи на зле?”* [3, с. 137] – питається мами й себе. У конверті надсилає пісню “Догоряють клени”, лейтмотив якої – розлука матері й сина; це ніби своєрідний поетичний діалог між рідними людьми, що стужилися одне за одним: *“Не печалься, нене, / Я тоді прийду, / Як погаснуть клени / В нашому саду”* [3, с. 143].

З певного часу А. Добрянський переймається глобальністю й масштабністю теми кандидатського дослідження – “Сонет в українській літературі” (остаточна назва дисертації, захищеної 1979 р., – “Шляхи світової сонетистики і розвиток сонета в українській літературі”): “це “кавальчик” довжиною 130 років. [...] аби за десять років закінчити”. Проте оптимізму, настирності, завзятого духу не губить: “[...] я все ще вперто думаю зробити все за три роки. Побачимо, хто кого. Врешті-решт, якщо падати, то з доброго коня і у високий бур’ян” [3, с. 138]. І знову ж таки ремствує на самотність: “Роки йдуть і набридає жити одинаком без роду і племені” [3, с. 139]. Скаржиться на “текучку”, “дрібні, але невідкладні справи”, що заважають працювати над дисертацією. Беручи до уваги той кредит довіри, який отримав від колег, наставників, маючи відповідальність перед ними й собою, Добрянський будь-що прагне не пасти задніх і успішно завершити дослідження, потіснивши тим самим інші (ненаукові) царини: “[...] гастролі й поезія нікуди не втечуть – вони супроводжуватимуть мене аж до гробової дошки, а от дисертацію можна й не написати” [3, с. 149]. Таким чином, на зміну життю “на виду” приходять життя “підпільне”. “Гризу свої наукові сухарі” [3, с. 154], – пише мамі (30. 05. 1962).

Новий навчальний рік (1962/1963) приносить значне навантаження, необхідність терміново скласти чотири навчальні плани вже у серпні. З дисциплін, що має читати, – “Література народів СРСР на II і III курсах, Українська радянська на I – IV курсах, Практикум з теорії літератури на II курсі, Дитяча література”, – а також “дипломні роботи, фольклорні експедиції, іспити, сесія у заочників...” [3, с. 156]. Урешті, не дивно, що та осінь “обдарувала” серйозним нездужанням, лікарнею, оперативним втручанням: почалося з ангіни, а завершилося інфекцією крові, більше того, з’ясувалося, що проблеми з серцем досить давні – зі студентських 1954 – 1956 років. У результаті тривалих обстежень діагноз вельми невтішний – “активний ревмокардит за коронарної недостатності” [3, с. 160]. Отже, три листи, датовані вереснем – жовтнем 1962 року (припускаємо, що їх було більше й охоплюють вони дещо ширший часовий проміжок), писані на лікарняному ліжку. Уже в пізнішому посланні подибуємо зізнання, яке може слугувати поясненням іноді значного інтервалу між кореспонденціями: “[...] коли я хворий, я вважаю за краще тоді мовчати, щоб не набридати своїм кислим настроєм...” [3, с. 168]. Далі після трьох вищезгаданих “лікарняних” листів представлена епістола, маркована вже 07. 10. 1963 р., пройнята протилежним настроєм – упізнається звичний для А. Добрянського темп життя: “Моє “робоче колесо” закрутилося так швидко, що ніколи оком моргнути” [3, с. 162]; “[...] так стомлююсь, що не встигаю до подушки доторкнутися” [3, с. 164]. А якщо до навчального навантаження, наукової роботи, справ літературних, громадської діяльності додати музичний лекторій у філармонії, виїзні виступи або ж гастролі... Не будучи професійним музикантом і музикознавцем, А. Добрянський звалив на свої плечі ще й такий хрест, бо прагнув усіляко прилучати широкий загаль до високої культури, відкривати людям вершини музичного мистецтва: “Треба хоч так, хоч трошки розтлумачувати часто дуже тугій на вухо громаді, що й у нас на Україні здавна була справжня, серйозна, хороша музика” [3, с. 163]. І вже з наступного листа (06. 12. 1963): “Воюю з людським тупоумством, примушую не тільки слухати, але й полюбити українську музику” [3, с. 166]. А. Добрянський втішає маму своїми університетськими успіхами, високими оцінками читаних ним лекцій... У подальших кореспонденціях дякує за “рятівні” передачі (або “підкріплення”), розповідає про нові придбання (чи “приращення гардеробу”), іронізує над собою: “[...] я став страшним барахольником” [3, с. 183]. Переймається тим, що не всі мамині прохання може виконати, бо “так мало вільного часу, що навіть у місто виглянути ніколи” [3, с. 167]. А надто намагається заспокоїти, пояснити, чому “безпутній” син не має змоги бодай на один день навідатися додому.

Чи не найсерйознішою купівлею стає друкарська машинка, перша її проба припадає саме на написання листа до Фаїни Василівни. Перед матір’ю А. Добрянський либонь виправдовується за цю “техніку” й водночас чекає підтримки і згоди: “Не знаю, чи ти схвалюєш це нове придбання, але для мене, філолога, машинка необхідна, як руки, і я купив її,

не спитавши навіть твоєї поради. Думаю, що ти до цього поставишся цілком схвально, адже ти у мене найактивніший раціоналізатор і прихильник усіх новинок” [3, с. 168].

Маючи тягар хронічних недуг, А. Добрянський прагне “добре харчуватися і тепло одягатися”, відпочивати, менше палити, не вживати зайве алкоголю, на цьому постійно акцентує мамі, аби заспокоїти її тривожну душу. Але знаходяться “добрі люди”, які вміють передати куті меду. На таке Добрянський завше реагує бурхливо: “Одержав твого листа і страшенно був сердитий на Дусю – вона тобі наговорила Бог зна чого і тільки зайвих хвилювань тобі додала. [...] нічого страшного зі мною не трапилось” [3, с. 171] (20. 02. 1965). Не заперечуючи деяку слабкість, вгамовує мамин неспокій розповіддю про добрих лікарів, сповіщає, що змушений на певний час відмовитися від лекцій у філармонії, навіть в університеті має особливі “умови, щоб міг лікуватися”, а невелике навантаження у другому семестрі цьому сприяє. У кожному разі, прагне осілості й спокою: “Таке невимовне щастя для мене – сісти вранці за стіл і не вставати аж до вечора, що ти собі навіть уявити не можеш. Остогидла біганина, даремна метушня. Не хочеться нікуди ходити, нікого бачити. З книгами, папером і музикою я чуюся найкраще” [3, с. 180] (02. 10. 1965). Два місяці по тому заявляє бадьоро й самоіронічно: “Поскрипую тихо і падати не збираюся, бо попереду багато роботи” [3, с. 184] (16. 12. 1965). Майже через півроку: “Трошки похворюю (за старою звичкою), а взагалі-то тримаюся, бо нема часу на таку розкіш, як хвороба” [там само] (20. 05. 1966). І далі – вочевидь аби не бентежити маму: “Коли мене питають, як я встигаю скрізь, то я відповідаю з посмішкою, що мені це легко дається, бо я в маму вдався, отже, по спадковості перейшла така неспокійна вдача” [3, с. 185]. У цьому ж листі А. Добрянський повідомляє, що його нагороджено почесною грамотою ЦК ВЛКСМ, але насправді від таких речей мало радості. Тимчасом робота над дисертацією затягувалася. “Мені знову повторили стару пісню – скоріше захищатися і перебиратися до Києва в Інститут літератури” [3, с. 193], – повідомляє мамі 20. 05. 1967 р. Пізніше є певні натяки на динаміку, рух до завершення кандидатської праці, але й метушні не меншає: “Так я замотався, що ледве дихаю уже. Коли б швидше пережити свята – тоді буде легше. Немає відбою від усіляких виступів, вечорів, нарад, зборів, звітів...” [3, с. 197] (03. 10. 1967). В іншій епістолі – зізнання про нелюбов Анатолія Миколайовича до святкових і вихідних днів: “[...] з робочої колії вони вибивають, а відпочинку і радості справжньої не дають, бо в хаті порожньо” [3, с. 190] (22. 04. 1967). Так, радянські свята справді мали таку здатність. Разом із тим, “непутящий” у побуті Добрянський стає за потреби непоганим господарником: у листі від 02. 10. 1966 р. переказує мамі свою “ремонтну епопею”.

Коли занедужала мати Богдана Мельничука, Анатолій Добрянський дістав додатковий привід переконувати свою неню щодо переїзду в Чернівці, відчув особливу тривогу за здоров’я найріднішої людини. “Дивлюся я оце на Богданову маму і думаю собі: а моя хіба краща? Та біля хати та в городі порпалася б хоч і навкарачки, а ця по струмківських школах до побідного кінця здоров’я своє гробить та нерви тіпає. Мені наказує: відпочивай, а сама ні дня, ні ночі не знає за роботою, – так, буцім тій роботі колить край буде. Та це розвалений дах над головою [...] Ні, мамо, далі так не можна. Дотягни якомсь цей учбовий рік до кінця та кидай усе к бісовій матері. Поживи хоч трохи по-людськи. Чого там сидіти у тих руїнах [...] Удвох буде і легше, і веселіше. [...] Яка б не була пенсія, байдуже. До розкошів особливих не звикли ні ти, ні я – для нас цілком вистачило б і того, що я заробляю, тільки б йому толк якийсь дати. Я знаю, найважче для тебе – покинути роботу. Та не тільки світа, що в вікні, хіба на Струмкові світ клином зійшовся? [...] А зрештою, ти вже давно заслужила на те, щоб читати книжки, ходити в театр, у кіно та вечорами біля телевізора сидіти. Скільки красивого і цікавого пропущено за той час, що ти в цій глушині провела” [3, с. 174 – 175] (20. 02. 1965). При цьому він свідомий того, що не має права “ставити якісь вимоги” чи щось нав’язувати. Останній представлений у книзі лист (26. 10. 1967) свідчить про підготовку до переїзду Фаїни Василівни у Чернівці: “Радий, що ти вже благополучно розрахувалася з службовими клопатами. Треба ж зрештою-решиш передихнути трохи. При найциррішому ентузіазмі всього не переробиш і за всіх не напрацюєшся. А зайвий рік тріпати нерви годі –

вони й так у тебе за життя натріпані” [3, с. 200]. Йдеться там і про машину, яка перевезе Фаїну Василівну в буковинську столицю.

Як можемо виснувати з епістолярію, наприкінці 1957 року А. Добрянський починає укладати власну книгу поезій, але шукає порад у маститих письменників: *“Думаю надіслати в 58, 59-му її прямо Тичині. Нехай прорецензує, або навіть редактором буде”* [3, с. 110]. З тексту листа від 08.04.1962 року стає відомо, що А. Добрянському запропонували підготувати документи для вступу до Спілки письменників; ініціатива, як можемо зрозуміти, йшла з Києва, а відтак, здавалося, що особливих проблем із оформленням і затвердженням Президією не мало би бути. Тим паче, що Добрянський як перспективний поет отримав *“творчу путівку в Будинок творчості письменників в Ірпін”* [3, с. 151]; там мешкав на *“першому поверсі, де зупиняються найбільші світила”*, де *“розкіш і достаток”* [3, с. 152]. А втім вийшло абсолютно навпаки: справа всіляко затягувалася і відкладалася на невизначений термін. *“Збанацький, Козаченко, Гончар готові затвердити на Президії будь-коли, але папери до Президії ще не дійшли. [...] Комісія по роботі з молодими (Земляк, П'янов та ін.) хоче, щоб я представлявся для вступу в Спілку як критик. Ну, а для цього треба ще кілька статей, рецензій опублікувати”* [3, с. 153]. Як не абсурдно це виглядає з позиції сьогодення, але поетична збірка не могла відбутися через *“паперову кризу”*: *“Така причина, що навіть сердитись немає на кого. Усі підтримують, усі “за”, а друкувати однак ні на чому”* [там само]. Місяць по тому ситуація жодним чином не міняється: *“І Київ, і Станіслав мовчать”* [3, с. 155]. Отже, А. Добрянський ані як поет, ані як критик не поповнив ряди спілчан, щоправда, й не особливо прагнув, бо знав ціну питання...

В одному з листів (06.09.1967) А. Добрянський ділиться з мамою враженнями від кінофільму за романом Леоніда Первомайського *“Дикий мед”*: *“Хороші актори знімалися в ньому [...] Фільм значно слабший від роману – така собі звичайна, рядова стрічка, яких багато було й до цього”* [3, с. 196]. Як можемо судити з епістолярію, А. Добрянський мав бажання побачитися з Л. Первомайським, але ця мрія не була зреалізована: *“[...] він один (Л. Первомайський – Г. К.) для нас більше важить, ніж будь-хто з гостей (з-поміж них згадані Сергій Михалков, Лариса Васильєва, Кайсин Кулієв – Г. К.)”* [3, с. 199]. Чи відбулася зустріч Добрянського й Первомайського згодом, не знаємо напевно.

Родинний епістолярій Анатолія Миколайовича потверджує знайомство адресанта з Максимом Рильським, Миколою Руденком, Юрієм Мушкетиком, співаком Дмитром Гнатюком. А. Добрянський важко переживав смерть поета й перекладача Ярослава Шпорти: доказом їхніх зустрічей слугують два автографи у книзі *“Свідчення й освідчення”*.

В епістолярних текстах проступає оточення університетське й літературне: згадаймо Степана Франковича Будного, Наталю Омелянівну Кашук, Василя Максимовича Лесина, Івана Яковича Лисого, Богдана Івановича Мельничука, Михайла Миколайовича Ткача тощо.

Аналізуючи кореспонденції А. Добрянського, варто звернути увагу ще й на такі моменти. Попри той факт, що всі листи звернені до головного адресата – Фаїни Василівни, окремі з них передбачають групу одержувачів. Скажімо, *“Здрастуйте любі, мама і тьотя Галя!”* (25.12.1952); *“Здрастуйте, дорогі мої, мама, тьотя і бабка Катерина”* (01.09.1956); *“Здрастуйте, дорогі мої, мама, Тамілка, Зіна!”* (31.07.1957). Наприкінці епістол часто через посередництво Фаїни Василівни передаються вітання рідним і близьким – або поіменно, або загалом: *“Привіт тьоті Галі, Кирилові, Валі, усім знайомим”* (07.10.1963); *“Вітай усіх наших!”* (20.05.1967). Також вітання від родичів, друзів, знайомих – навзаєм: *“Тобі багато привітів: від Ткача (міськвно), Марії Боніфатівни, Василя Павловича, від Рози, від Богдана, від старих і молодих з вулиці Клари Цеткін”* (07.10.1963). Анатолій Миколайович озивається до Фаїни Василівни на дружнє *“ти”* у складі ніжно-пестливих вітальних конструкцій: *“Здрастуй, моя дорога, хороша мамусю!”* (28.07.1959); *“Дороженька мамо, здрастуй!”* (01.12.1957); *“Здрастуй, рідна моя мамусю!”* (30.11.1957); *“Здрастуй, люба мамусю!”* (23.04.1957); *“Дорога, любима мамо!”* (08.08.1959). Майже в кожному листі традиційне *“Будь здорова! Міцно цілую”*. Підписи здебільшого – *“Твій Анатолій”*, *“Твій Анатоль”*, *“Твій Толя”*, *“Анатолій”*. Подибуємо й менш звичні: *“Твій То”*

(скорочена форма імені Добрянського, про яку знали рідні та близькі друзі), “Твій Ан.”, “Твій А. Добр...”, “Ан. Добр...”, “Твій син Анатолій”; або іронічні варіанти – “Твій Анатоль-непутящий”, “Твій Толька-шалапут”, “Твій Толька”.

Унікальною складовою книги “Листи до матері” А. Добрянського є фотоальбом, який добре ілюструє епістолярні тексти, є “провідником”, “гідом” по життєвій і творчій дорозі Анатолія Миколайовича, а також його мами Фаїни Василівни й загалом по життєпису родини Добрянських.

Висновки. Михайлина Коцюбинська радила читати епістолярні тексти вдумливо й уважно, але застерігала від “абсолютизації кожного слова і кожної цюхвилинної реакції, зумовленої побутовою і психологічною конкретикою” [4, с. 37]. Реалізація формул “текст – контекст”, “людина – доба” вимагає здорового глузду, вивіщення над дріб’язковим і буденним, узагальнення фактажу. Листи А. Добрянського до матері – порівняно невеликий епістолярний масив: кількість кореспонденцій – 91 (плюс те одне послання, що знайдене вже після виходу книжки). Але залишається відчуття, що перед очима пропливла ціла епоха, сучасниками і свідками якої були зосібна Анатолій Миколайович і Фаїна Василівна Добрянські. Ця доба, що, здавалось би, лишилася далеко позаду, має “живу силу” в листах, де прочитуються не лише її обриси, а й суть. Жорстока, страшна, злиденна, кривава... “Листи до матері” А. Добрянського – це, з одного боку, “хроніка” гармонійних і душевних взаємин сина й мами, родинна “сага”, а з іншого, – епістолярний портрет молоді людини, котра вчиться творити себе, долає обставини, живе у злагоді зі своїм мікрокосмосом, який значно переважає жорсткий, нелюдський макрокосмос. “Підтекст” родинних кореспонденцій А. Добрянського – засторога від повернення до тоталітаризму, бо ж його чорна тінь стоїть уже перед нашим зором. Мовби немає тієї дистанції у півстоліття між епістолярним і сьогочасним просторами...

Список використаної літератури

1. Анатолій Добрянський : бібліогр. покажч. / [уклад. Т. Мурашевич, Н. Загородна; наук. ред. та авт. вступ. ст. Б. Мельничук]. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2014. – 108 с.
2. Буковинський Златоуст. Анатолій Добрянський : Спогади, статті, вірші / [уклад. Б. Мельничука, Л. Щербанюк]. – К. : Академвидав, 2010. – 304 с.
3. Добрянський А. Листи до матері / [упоряд., передм. та прим. Е. Соловей]. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2014. – 232 с.
4. Коцюбинська М. Листи і люди : роздуми про епістолярну творчість / Михайлина Коцюбинська. – К. : Дух і літера, 2009. – 584 с.
5. Мельничук Я. Мемуарний образ Анатолія Добрянського : [рец. на кн. “Буковинський Златоуст Анатолій Добрянський : спогади, статті, вірші”] / Я. Мельничук // Дзвін. – 2011. – Ч. 10. – С. 143 – 144.
6. Нечаєва П. Книжкові скарби від Добрянського [Електронний ресурс] / Парасковія Нечаєва // День. – 2007. – 29 вересня. – Режим доступу до матеріалів : <http://www.day.kiev.ua/uk/article/kultura/knizhkovi-skarbi-vid-dobryanskogo>
7. Руденко М. Найбільше диво – життя : [спогади] / Микола Руденко. – К. : ТОВ “Видавництво «КЛЮ»”, 2013. – 696 с.
8. Свідчення й оспівчення... (Автографи для Анатолія Добрянського) / [передм., текстол. ред. Б. Мельничука]. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2008. – 328 с.
9. Соловей Е. Притча про поетів / Елеонора Соловей. – К. : Дух і літера, 2014. – 280 с.

Одержано редакцією 13.05.2015 р.
Прийнято до публікації 27.05.2015 р.

Аннотація. Клименко (Синеок) А. Семейные корреспонденции “Буковинского Златоуста” (“Письма к матери” Анатолія Добрянського). Автор исследует семейные корреспонденции Анатолія Добрянського, датированные 1952 – 1967 годами и адресованные самому родному человеку – маме Фаине Васильевне. В статье проиллюстрирован широкий проблемно-тематический диапазон собранных в книге частных писем, охарактеризованы эпистолярный автопортрет адресанта, специфика его отношений с матерью, проанализированы культурный, образовательно-научный, социальный, общественно-политический региональный/всеукраинский контексты, которые простираются с текстов писем и “между строчками”, обращено внимание на стилистические особенности корреспонденций.

Будучи уверенной, что публикация семейного эпистолярия длиной в пятнадцать лет обязывает к некоторым параллелям “письмо – жизнь”, “текст – контекст”, исследовательница подчёркивает драматизм судьбы “буковинского Златоуста” (в частности потеря двухлетним Анатолием Добрянским отца, репрессированного в 1937 году, сложные отношения со старшим братом Александром, более того их “чуждость”). Благодаря-наперекор горьким обстоятельствам, Фаина Васильевна и Анатолий Николаевич сблизились особенным образом – доказательством являются письма сына к матери, опубликованные силами Элеоноры Соловей.

Автор побуждает к мысли, что в эпистолярной книге “Письма к матери” личность Анатолия Добрянского как библиофила, филолога, поэта, переводчика, педагога, музыковеда раскрывается особенным образом. Вместе с тем, констатируется, что несмотря на бесспорно приватный характер опубликованные корреспонденции Анатолия Добрянского в значительной степени выходят за пределы личного и семейного поля, их значение безусловно шире и глобальнее.

Эпистолярные тексты Анатолия Добрянского, представленные в книге “Письма к матери”, условно можно разделить на 2 цикла: 1) абитуриентский/студенческий (1952 – 1957); 2) послестуденческий (1957 – 1967).

Письма Анатолия Добрянского к матери – сравнительно небольшой эпистолярный массив (91 плюс одно послание, найденное уже после выхода книги), но остается чувство, что перед глазами проплыла целая эпоха, современниками и свидетелями которой были в частности Анатолий Николаевич и Фаина Васильевна Добрянские.

Уникальной частью книги “Письма к матери” есть фотоальбом, который хорошо иллюстрирует эпистолярные тексты, выступает “проводником”, “гидом” по жизненной и творческой дороге Анатолия Николаевича, а также его мамы Фаины Васильевны и в целом по жизнеописанию семьи Добрянских.

Ключевые слова: письмо, частные корреспонденции, семейный эпистолярный, эпистола, текст, контекст, адресант, адресат, эпистолярный портрет, студенческая и взрослая жизнь, “экзистенциальная пустота”, “экзистенциальная коммуникация”, “экзистенциальный страх”, фотоальбом.

Summary. Klymenko (Syniok) G. Family correspondences of “Bukovynsky Zlatoust” (Anatoly Dobriansky’s “Letters to Mother”). The author studies Anatoly Dobriansky’s family correspondences dated 1952 – 1967th years and addressed to his mother named Faina Vasylivna as the most native person. In the article a wide problematic and thematic spectrum of private letters collected in the book is illustrated, the epistolary self-portrait of sender, specific of relations with Mother are characterized, the cultural, educational and scientific, social, social and political regional/Ukrainian contexts appeared from letter texts and “between the lines” are analyzed; the attention is paid to the style features of correspondences.

The researcher believes that publicity of the family epistolary fifteen years in length impulses to some parallels “letter – life”, “text – context”. The author accentuates dramatism of “Bukovynsky Zlatoust’s” biography (in particular two-year Anatoly Dobriansky’s loss of his father repressed in 1937th, difficult relations with his elder brother named Alexander, even their “foreignness”). Thanks to and regardless bitter circumstances Faina Vasylivna and Anatoly Mykolaiovych became close in a special way. Letters of the son to his Mother published through Eleonora Solovey’s efforts prove it.

The author inclines to think that in the epistolary book “Letters to Mother” the individuality of Anatoly Dobriansky as bibliophile, philologist, poet, translator, teacher, musicologist is revealed in a special way. At the same time it is stated that regardless undoubtedly private nature Anatoly Dobriansky’s published correspondences largely beyond the private and family field, their value is indeed wider and more global.

Anatoly Dobriansky’s epistolary texts presented in the book “Letters to Mother” can be divided into two cycles: 1) applicant /student (1952 – 1957th); 2) post-student (1957 – 1967th).

Anatoly Dobriansky’s letters to his Mother are relatively small epistolary array (91 plus one epistle found after the release of the book), but we have the feeling as if the whole era has swum before our eyes. In particular Anatoly Mykolaiovych and Faina Vasylivna Dobriansky were its contemporaries and witnesses.

The photo album as the unique component of the book “Letters to Mother” illustrates well the epistolary texts, serves as a “guide” to the life and literary way of Anatoly Dobriansky, also his mother Faina Vasylivna and the whole family Dobriansky biography.

Key words: letter, private correspondences, family epistolary, epistle, text, context, sender, addressee, epistolary portrait, student and adult life, “existential emptiness”, “existential communication”, “existential fear”, photo album.